

ЧЕРНОМОРСКИ РЕГИОН СЛЕД 2014 Г.: ХИБРИДНИ ЗАПЛАХИ, ЕНЕРГИЙНА ВОЙНА И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА СТАБИЛНОСТ

Иво Йоцов

Висше военноморско училище „Никола Вапцаров“, професор, д-р

***Резюме:** Това изследване анализира новите измерения на стратегическата конкуренция в Черноморския регион след 2014 г. Основният му фокус е върху преминаването към сложни хибридни заплахи и открита енергийна война. Публикацията разглежда енергийната инфраструктура като ключов инструмент за геополитическо влияние и натиск, като трансформацията на „Южен поток“ в „Турски поток“ служи като централен пример. Едновременно с това, анализът се задълбочава в естеството на хибридните заплахи, разгръщащи се в информационната и кибер сферата, които целят да подкопаят суверенитета и общественото сближаване в рамките на държавите от региона. В този контекст се изследва и уникалната роля на Турция като прагматичен балансър и медиатор. Въз основа на тази рамка, изследването оценява перспективите за стабилност, като твърди, че в климат на фундаментално разрушено доверие, реалистичният път напред не е широкото регионално сътрудничество, а управлението на кризи. За тази цел се предлагат специфични механизми за възстановяване на комуникационните канали, установяване на „правила за сдържаност“ и разглеждане на модела на въоръжен неутралитет с международни гаранции като възможен прагматичен компромис за облекчаване на ключови точки на напрежение.*

Настоящото изследване прилага метода на стратегическия анализ, за да деконструира променящата се архитектура на сигурност в региона. Използван е сравнителен подход при разглеждането на енергийните проекти („Южен поток“ и „Турски поток“) и дискурсивен анализ за изследване на хибридните наративи и когнитивните войни. Целта е да се изведат не само видимите геополитически промени, но и скритите механизми на влияние, които оформят дългосрочната стабилност.

***Ключови думи :** Черноморски регион, хибридни заплахи, енергийна сигурност, кибервойна, дезинформация, управление на кризи, неутралитет, Турция*

BLACK SEA REGION AFTER 2014: HYBRID THREATS, ENERGY WARFARE AND PROSPECTS FOR STABILITY

Ivo Yotsov

Nikola Vaptsarov Naval Academy, Professor, Ph.D.

***Abstract:** This study analyses the new dimensions of strategic competition in the Black Sea region after 2014. Its main focus is on the transition to complex hybrid threats and open energy warfare. The publication examines energy infrastructure as a key tool for geopolitical influence and pressure, with the transformation of South Stream into Turkish Stream serving as a central example. At the same time, the analysis delves into the nature of hybrid threats unfolding in the information and cyber spheres, which aim to undermine sovereignty and societal cohesion within the states of the region. In this context, Turkey's unique role as a pragmatic balancer and mediator is also explored. Based on this framework, the study assesses the prospects for stability, arguing that in a climate of fundamentally broken trust, the realistic way forward is not broad regional cooperation but crisis management. To this end, it proposes specific mechanisms for restoring communication channels, establishing "rules of restraint," and considering the model of armed neutrality with international guarantees as a possible pragmatic compromise to ease key points of tension.*

This study applies the method of strategic analysis to deconstruct the changing security architecture in the region. It uses a comparative approach to examine energy projects (South Stream and TurkStream) and discursive analysis to examine hybrid narratives and cognitive wars. The aim is to bring out not only visible geopolitical changes, but also hidden mechanisms of influence that shape long-term stability.

***Keywords:** Black Sea region, hybrid threats, energy security, cyberwarfare, disinformation, crisis management, neutrality, Turkey*

1. Нови рискове и реалности

1.1. Енергийна геополитика

В Черноморския регион енергийните ресурси и инфраструктура никога не са просто икономически активи. Те са стратегически инструменти за упражняване на влияние, принуда и преструктуриране на геополитически зависимости (Dimitrov and Karakolev, *Seabed Critical Infrastructures* 2024). Ролята им обаче се засили от 2014 г. насам, до степен, че енергийните коридори се превърнаха в оръжия, а Черно море сега е ключов театър на енергийна война. (Mankoff 2024)

А. Енергийната инфраструктура като инструмент за политическо влияние

В исторически план Русия е превърнала зависимостта на Европа от природен газ в основен инструмент на влияние. Централно място в енергийната стратегия на Русия в региона преди 2022 г. заема зависимостта на тези доставки от транзита. Това принуди страната да счита Черноморския регион за критичен за опитите си да заобиколи „ненадеждните“ транзитни страни (като Украйна) в стремежа си да осигури директна линия към европейските пазари.

„Южен поток“ и „Турски поток“ са класически примери за използване на икономическата и енергийната зависимост като геополитическо оръжие (Lutzkanova 2021). Могат да се разграничат две основни цели:

Първата от тях е да се отслаби Украйна чрез икономическа и стратегическа маргинализация. Русия ясно идентифицира уязвимостта на Украйна, предвид зависимостта ѝ от таксите за транзит на газ. Това е средство за упражняване на икономически натиск. Лишаването на Украйна от милиарди долари всяка година от такси за транзит е част от умишлена стратегия за подкопаване на икономическата стабилност на страната. Създаването на бюджетен дефицит прави Украйна още по-зависима от международните финансови институции и я излага на външен натиск. Това ограничава ресурсите за модернизирани на украинската армия и институции.

Вторият проблем е загубата на инструменти за стратегическо влияние. Без алтернативни транзитни маршрути за газ, Украйна може да окаже значителен натиск върху Русия. Една от малкото ефективни контрамерки на Киев е способността му да прекъсва или ограничава транзита на газ към Европа. Украйна става стратегически по-уязвима, когато този инструмент бъде премахнат чрез байпасни тръбопроводи.

Крайният резултат от двата проекта – „Южен поток“ и „Турски поток“ – ясно илюстрира променящата се геополитика в региона. Трансформирането на „Южен поток“ в „Турски поток“ подчертава, на първо място, геополитическата роля на Турция като

прагматичен играч. Провалът на „Южен поток“ през 2014 г. се дължи на силната опозиция от страна на Европейската комисия, която твърди, че проектът нарушава енергийните правила на ЕС (Трети енергиен пакет), насочени към диверсификация и либерализиране на пазара (Василев, 2021 г.). Това е един от малкото случаи, в които ЕС ефективно се съпротивлява на руския енергиен натиск, демонстрирайки, че инструментите между правните и политическите органи в рамките на Съюза могат ефективно да противодействат на руската стратегия. „Турски поток“ прави тази политика на ЕС практически безсмислена. Турция, умело използвайки стратегическата си позиция, за да се възползва и от двете страни, демонстрира завиден прагматизъм. Значението на проекта е особено важно. За Турция той утвърждава Анкара като основен енергиен център, което я прави стратегически по-важна едновременно за Русия и Европа. За Русия този проект създава нов маршрут, намалявайки зависимостта от маршрути през Украйна. За ЕС „Турски поток“ подчертава ограниченията на европейското влияние, когато е изправено пред прагматични играчи като Турция, предлагайки политика, която отговаря на националните изисквания извън рамките на Съюза.

По-широките стратегически интереси зад преминаването на Русия от „Южен поток“ към „Турски поток“ често не са толкова експлицитно обсъждани. Първият е, че прехвърлянето на газопровода от България към Турция лишава ЕС от директен контрол върху доставките на газ от Русия за съюза. Вторият е, че това прави Турция важен съюзник на Русия по отношение на енергийните доставки и, наред със сътрудничеството в ядрената енергетика, взаимно обвързва интересите на двете страни. По този начин, стъпка по стъпка, Русия приближава към себе си един от най-важните партньори на Запада в Черноморския регион.

С този анализ може да се заключи, че случаят с двата проекта „Южен поток“ и „Турски поток“ е пример за това как Русия разумно използва енергийната си мощ като средство за упражняване на влияние в Черноморския регион и като геополитически инструмент срещу основните си противници. Това показва план с много елементи: едновременно подкопаване на противници и разделяне на съюзи в лицето на ЕС и НАТО. Анализът също така подчертава, че енергийната сигурност не е просто икономически въпрос, а абсолютно необходим елемент от националната сигурност и геополитическата стабилност в Черноморския регион.

В. Черно море като арена за енергийна война след 2022 г.

Ескалацията на войната в Украйна през 2022 г. превърна енергийната геополитика от инструмент за икономическа принуда в открита енергийна война. На фона на

санкциите на ЕС срещу Русия, тя обяви недвусмислено решение да пренасочи енергийните си потоци на изток. Това не беше импулсивна реакция, а проактивна контрастратегия. Първоначалната позиция на българското правителство, което беше готово да приеме плащане в рубли (преди намесата на Брюксел), служи като показателен пример. Това показва, че наистина има търсене на руски газ в цяла Европа на оперативни нива, обвързано с условията, определени от руската страна. Решението за спиране е политическо - взето от Брюксел, което принуждава държавите членки за „намаляване на зависимостта“. Русия не „проваля“ доставките. Тя се съгласява с политиката на ЕС и приема европейската стратегия с всички последици за европейската икономика. Отхвърлянето на европейския пазар като приоритет пренасочва газа, предназначен за Европа, към други страни (особено Китай, който, макар и с още по-малък капацитет, можеше да си го позволи). По този начин Русия недвусмислено дава да се разбере, че вече не смята Европа за надежден дългосрочен партньор. Тя е готова да понесе икономически загуби в краткосрочен план, за да постигне дългосрочната геополитическа цел за прекъсване на връзките със Запада. „Силата на Сибир 2“ чрез Монголия и стратегическата независимост следват тази логика. Това е умишлено оформяне на енергийна система към Азия, което ще направи Русия по-малко податлива на външен натиск от Запада. Друго стратегическо въздействие е ограничаването на европейската икономика от достъп до евтини руски енергийни ресурси.

Преди 2022 г. Украйна се стреми да се превърне в регионален енергиен играч (Гранчарова и Люцканова, 2019). Тя разполага със значителни залежи на шелфа на Черно море, чийто потенциал се оценява на трилиони кубически метра природен газ. Към 2014 г. тя осигурява около 70-80% от нуждите си на газ чрез собствено производство, концентрирано главно в източната част на страната и в Черно море (Гранчарова и Люцканова, 2019). Стратегическата ѝ цел е да разработва залежи на шелфа, по-специално „Скитския шелф“ в изключителната си икономическа зона. Това е централен елемент от енергийната ѝ стратегия. Целта е не само пълна независимост от Русия, но и създаване на експортен потенциал. Това е сериозен стратегически и икономически интерес, който пряко противоречи на руските планове за енергиен монопол.

Конфликтът започна коренно да променя ситуацията. Процесът на добив е напълно немислим. Всички офшорни находища са в зона на активни военни действия. Русия доминира в голяма част от черноморското крайбрежие на Украйна. Операторите на платформи са изведени от експлоатация още в началото на конфликта. Експлоатацията на добивни платформи под заплахата от ракетни атаки, дроневи и морска

блокада е напълно невъзможна. Дори и да се опитат да работят, платформите и инфраструктурата, която ги поддържа (като терминала в Одеса), са силно уязвими цели. Русия вече демонстрира, че е готова да атакува енергийната инфраструктура, където и да се намира тя.

Въпреки че добивът на газ в Черно море сега е невъзможен за Украйна и нейните чуждестранни партньори, той все още е стратегически актив в следвоенното възстановяване, като например за диверсификация на доставките на газ и енергийната сигурност за Запада. Поради тази причина всяка инвестиция в защитата на Одеския регион и околния шелф днес е инвестиция в перспективите му за бъдеща енергийна независимост. Тези мотиви също така обясняват защо този регион е станал толкова важен за стратегическите цели на Русия. Бъдещият контрол над тези ресурси също е важна причина. Това не е просто война за исторически окупирани територии или за ограничаване на Украйна от достъп до море. Това е война за контрол над енергийните ресурси и логистичните коридори. Русия не само финансово отслабва Украйна, като ѝ отказва тази възможност, но и защитава енергийното си влияние в региона.

Трябва да се заключи, че Украйна има потенциал, но геополитическите предизвикателства са такива, че той не може да бъде осигурен засега. Този контрол над Одеса и шелфа на Черно море не е просто над самото море. Това е битка за ресурси. Русия няма да има само военноморско предимство, ако получи пълен контрол над бреговете на украинското черноморско крайбрежие (което включва Одеса). Това ще лиши Украйна и Европа от енергийни активи. По този начин Русия ще консолидира контрола над огромния енергиен шелф на Черно море, елиминирайки всеки потенциален съперник и превръщайки Черно море в свое собствено национално вътрешно „енергийно езеро“. По този начин Русия е съзнателен стратегически играч в преоформянето на енергийните потоци, ресурсите и дейностите, за да постигне дългосрочни геополитически цели. Тя пренасочва ресурси от неустойчивия и с неясни перспективи пазар на ЕС към китайския пазар. Във военно отношение тя се бори за пълния контрол над басейна на Черно море, за да затвърди този енергиен преход и да премахне конкуренцията в следващия (Skalamera 2023).

Това означава, че „ненадеждният доставчик“, както ЕС определя Руската федерация, всъщност е стратегически играч в оформянето на световната енергетика и геополитика в ущърб на Запада. Така че енергийната геополитика в Черно море вече не е въпрос на „кой на кого продава“. Това е пряка конкуренция за господство върху ресурсите и инфраструктурата. Така конфликтът в Украйна става все по-обобщен и по-

изявен геополитически характер. Русия се бори да запази енергийната си мощ. Украйна и Западът се стремят да ги неутрализират както с военна сила, така и с нарастваща зависимост от алтернативни енергийни източници. В този нов свят енергийната сигурност е тясно свързана с господството на военноморските сили, както и с хибридни заплахи, които само правят региона още по-експлозивен.

1.2. Хибридни заплахи (Galeotti 2022)

По този начин, хибридните заплахи в Черноморския регион представляват не просто набор от инструменти, а съзнателно подбрана и цялостна стратегия за постигане на геополитически цели без необходимостта от пълномащабна конвенционална война (Lutzkanova 2021) (Dimitrov and Karakolev, Seabed Critical Infrastructures 2024). Въпреки че се използват предимно, но не изключително, от Руската федерация, тези инструменти са насочени към отслабване на „неприятелските“ държави отвътре, ерозиране на техния суверенитет и манипулиране на политическата им ориентация по начини, които не достига нивото на директен военен отговор. (Василев, 2021 г.) И този метод все по-често се възприема в регионалната конкуренция, защото е ефективен и има „правдоподобна възможност за отричане“.¹ (Василев, 2025 г.)

А. Дезинформация и когнитивни войни: битката за сърцата и умовете

В рамките на многообразието от етнически и културни идентичности в региона, дезинформационните кампании намират плодородна почва. Целите им са разнообразни. С появата на конспиративни теории и фалшиви новини, този вид поведение може да дестабилизира политическите системи и да подкопае вярата в демократичните структури, медиите и изборите в страни като Украйна, Молдова, България и Румъния. Това бойно поле е сложно, многостранно и се характеризира с недостиг на надеждна официална информация. Основната тактика включва манипулиране на самия етикет „конспиративна теория“. В хибридната война този термин се използва като оръжие, за да се дискредитира всяка критика към официалната политика. Въпросите, отнасящи се до неудобни теми – от безопасността на ваксините до истинските оправдания за война или корупция сред елита – се отхвърлят като „конспирации“. Целта е да се задуши дебатът, да се маргинализира несъгласието и да се представи само официалната линия като легитимна. Това създава йерархия, в която вярващите са „рационални“, а скептиците са „невежи“ или „екстремисти“. По този начин съмнението относно прозападния път може да бъде представено не като критика или легитимен политически

¹отричане на участие и пряка отговорност

избор, а като „отровата на руската пропаганда и конспирации“. Тези обстоятелства правят информационната война изключително полезен инструмент за оформяне на споделените когнитивни процеси в обществата, които са обект на атаки.

Една област на информационно противодействие е чрез използването на историята като инструмент за доминиране на сърцата и умовете както на собствените граждани, така и на обществото на противостоящата страна. Това води до конфронтация между два противоположни дискурса за история и информация. Тази война се води чрез насърчаване на исторически конфликти от страна на Русия и проруските кръгове. Фокусът е върху теми като „обединена Европа срещу Русия“ във Втората световна война, препратка към днешния ЕС, поставяйки го в ролята на наследник на коалицията на Хитлер.

Има и друг фактор — основата на така наречената „пета колона“. Подкрепят се и се възхваляват и мненията на анализатори, неореалистични учени, политици, медии и общественици, които повтарят московския дискурс. Това обаче е повече от „пропаганда“: това е производство на естествени съюзници, които притежават консервативни (антиглобалистки или евроскептични) убеждения.

Социалните разделения също се манипулират. Това използва борбите за идентичност, миграцията и „традиционните ценности“, за да направи западната цивилизация морално гнила, а Русия пазител на „традиционното човечество“.

В съвременния геополитически дискурс действията на Русия често се интерпретират през призмата на опростени етикети на агресия и империализъм, като по този начин игнорират сложните нюанси на исторически мотивиран дневен ред и дълбоки стратегически опасения както относно дълбочината на стратегическите интереси, така и относно архитектурата на сигурността. Етикетите често се използват под формата на „проруска пропаганда“, „дезинформация“ и „пета колона“, за да се дисквалифицират и маргинализират всякакви възгледи, различаващи се от официалната линия. Това е практика на делегитимиране на много вероятно легитимни алтернативни гледни точки. Пренасочването на ключови дати като тези чрез кампании като „Денят на Европа“ се възприемат от консервативните кръгове в региона като опит за пренаписване на историческите събития, за да се пригледят те към сегашните политически цели на европейската интеграция в днешно време.

Трябва да третираме това явление като битка между два мета-наратива, всеки от които се опитва да определи обхвата на интерпретацията на историята, да определи

границите на легитимния дебат в публичния дискурс и да създаде своя собствена социално-политическа общност, като рязко разграничава „своето“ от „чуждото“.

Следователно, „потискането на социалната консолидация“ не е едностранен процес. Това е симетрична тактика в информационната война, тъй като и двете страни се опитват да предотвратят консолидацията на обществото около конкурентната идеология (пропаганда), като едновременно с това укрепват своята собствена. Истинската „дезинформация“ в този сценарий обаче не е въпрос на представяне на крещящи лъжи, а на стратегическо изопачаване и опростяване на сложни исторически и политически реалности от всички участници, за да се преследва геополитическо предимство.

Руската федерация експлоатира фундаментален дисонанс във формирането на привлекателността и политиката за разширяване на западната сфера на влияние. Това се дължи на несъответствието между стратегическите цели на Запада и частните национални интереси - най-вече на страните от Източна Европа. Това предоставя поле, в което да се подкопае подкрепата за Запада и да се направи Западът по-малко привлекателен социално-икономически модел. В хибридните заплахи, насочени към Запада в Черноморския регион, една от най-ефективните техники е директната атака срещу основите на неговата легитимност и привлекателност. Това не е просто пропаганда в конвенционалния смисъл, а умишлено изграждане на конкурентен метанаратив, целящ да демонтира представата за Запада като морален и политически полюс на привличане. Това се случва по множество взаимосвързани начини. Преди всичко това е игра на социокултурните „войни“ и конфликтите на идентичност на Запада. Русия е умела в използването на крайности и тяхното усилване. Пропагандата умело се фокусира върху най-радикалните и най-деликатните проблеми в западните общества - „културата на отмяната“, радикалния феминизъм, ЛГБТИ+ движенията и дискусиите за имигрантите. Този сложен вътрешен диалог не е формулиран като знак за жизнено гражданско общество, а като доказателство за морален упадък, колективно умствено отклонение и загуба на традиционни ориентации. Изправени пред тази среда, Изтокът и Русия, по-специално, се представят като защитници на „нормалността“, традициите и консервативните ценности.

Създават се бинарни опозиции. В региона консервативните кръгове промотират „традиционни ценности“ – семейство, религия, национална идентичност, йерархия – на които противопоставят „либералния упадък“ на Запада с неговия индивидуализъм, разпадането на семейните устои, „ЛГБТ пропагандата“, отричането на биологичните полови роли. Сблъсъкът се провокира и изостря до степен на невъзможност за диалог и

постигане на баланс. Целевата аудитория на този дискурс е изключително ефективна сред консервативното и религиозно население на черноморските страни с източноправославно и мюсюлманско население (особено в България, Румъния, Молдова, Грузия и дори в части от Украйна преди 2022 г.), където тези ценности са дълбоко вкоренени. Западът е представен не като модел за развитие, а като заплаха за тяхната културна и цивилизационна идентичност.

Разказът за „двойните стандарти“ и западното лицемерие се използва по подобен начин широко. Историческите грешки се изтъкват постоянно. Припомня се колониалното минало на западните страни, войните в Ирак и Либия и подкрепата за авторитарни режими, когато това е изгодно. Това се използва, за да се подкопае моралното право на Запада да дава уроци по демокрация и човешки права.

Подчертават се съвременните противоречия. Позовават се и на вътрешни проблеми като корупционните скандали в ЕС и социалното неравенство, които вече не се представят като проблем, който обществото се опитва да реши, а като симптом на непоправими системни недостатъци.

Така че „ерозията на подкрепата за Запада“ не е случайно развитие, а стратегическа цел в хибридната война за Черноморския регион. Тя не се разиграва само в Украйна, но и в информационните пространства, социалните мрежи и общественото съзнание на българите, румънците и молдовците. Ефективността на тази тактика зависи от броя на гражданите, които вече не мислят за своя евроатлантически избор като път към модерност и просперитет, а като морален упадък и загуба на идентичност. Борбата с тази ерозия трябва да включва повече от „повече пропаганда“ – тя изисква задълбочена и истинска работа за преодоляване на собствените противоречия, по-добра комуникация и най-важното – конкретни икономически и социални ползи, които ще надделеят над тежката ръка на този демонизиращ наратив.

В конкурентната информационна среда в Черноморския регион, целенасочените комуникационни стратегии целят намаляване на привлекателността на евроатлантическия проект. Това не е страничен ефект, а съзнателно прилагана стратегия в рамките на по-широка геополитическа конкуренция. Процесът се разгръща чрез няколко важни механизма, дълбоко вградени в социалната и културна обстановка на регионалните общности.

Стратегическите механизми за предефиниране на западното присъствие са преди всичко акцент върху социално-културните различия. Стратегията умело откроява ценностните различия като неподлежащи на публичен дебат в западните общества, а по-

скоро като противоречащи на консервативния ценностен модел, доминиращ в редица черноморски общества, чийто акцент е до голяма степен върху източното православие и исляма, с акцент върху традиционния семеен живот, религиозната идентичност и националната принадлежност. „Прогресивният“ либерален дискурс на западните елити изглежда радикален и натрапчив. Целта е да се създаде впечатление, че евроатлантическата интеграция носи не само икономически ползи, но и нежелана социална и културна трансформация, която заплашва регионалната идентичност.

Експлоатират се както исторически, така и съвременни противоречия. За да се дискредитира моралният авторитет на западните държави като мярка за успех и демокрация, се използва тактиката на стратегическа демонизация. Колониалното минало на западните страни и техните по-скорошни военни интервенции (Ирак, Либия и Афганистан) се припомнят непрекъснато. Подчертават се техните вътрешни проблеми – социално неравенство, расово напрежение, политически и корупционни скандали. Тези факти, макар и реални, не се използват за изграждане на конструктивна критика, а за подравняване на целия диалог до нивото на взаимни обвинения (Kundnani 2017).

Информационната война обхваща и друга линия на информационна конфронтация: изграждането на образа на Запада като „хегемон“, опитващ се да доминира над света. Глобализацията и предприемчивостта на големите западни корпорации се представят не толкова като икономическо развитие, колкото като неоимпериалистически проекти, предназначени да превърнат останалата част от света в пазари и източници на евтина работна ръка, отслабвайки суверенитета му. Вместо да служи като гарант за стабилност, НАТО се представя като инструмент на американската агресия, волята за разширяване не е националистически избор на суверенни държави в региона, а принудителен, произтичащ от Вашингтон. По този начин се подкопава концепцията за „евроатлантически избор“. Това е наративът, предлаган на обществата в региона: „Западът не ви предлага партньорство, а подчинение. Вашият суверенитет ще бъде потопен под правилата на Брюксел, вашата култура – разтопена в глобалисткия тигел, вашите национални интереси – подчинени на американските стратегически цели.“

Следователно, конструираният наратив има няколко вредни последици за обществената подкрепа за Запада в Черноморския регион.

Това, на първо място, е демобилизация, която прави гражданите уморени и цинични. Ако Западът е толкова проблематичен, тогава защо трябва да се стремим към него? Защо да правим икономически жертви и да рискуваме конфронтация с Русия за „хегемона“ в ролята на партньор? Второ, поляризацията и фрагментацията нарастват в

целевите страни. Обществото е разделено – не само на „прозападни“ и „проруски“, но и на „модернисти“ (приемащи западния модел с неговите недостатъци) и „традиционалисти“ (разглеждащи го като екзистенциална заплаха).

Ефикасността на тази стратегия се преценява по това дали тя води до осезаеми геополитически резултати. Вътрешната поляризация се изостря от контекста на постоянен политически конфликт между „евроатлантическите либерали“ и „суверенните консерватори“. Западът се възприема като проблематичен и егоистичен партньор. Непопулярните мерки, необходими за по-тясна интеграция, например за увеличаване на военните разходи или провеждане на икономически реформи, ще бъдат по-малко приветствани от гражданите. Тази тактика, като намалява привлекателността на западния модел, косвено прави алтернативния, по-консервативен, който Русия може да предложи, по-правдоподобен и приемлив за големи части от обществото. Той предлага не толкова статут на „по-добър“, а по-скоро статут на „по-близък“ и „по-малко заплашителен“ до традиционния начин на живот.

Следователно, ерозията на подкрепата за Запада трябва да се разбира като подобна стратегическа маневра в информационната сфера, а не просто като „лош, по-лош“ момент. Тя работи толкова мощно в Черноморския регион, защото ефективно експлоатира реални, преживени социални, културни и исторически различия. Всякакви усилия за нейното отблъскване, които игнорират тази стратегическа основа и не осигуряват осезаеми, реалистични ползи, които са по-добре компенсирани от възприеманите рискове, ще бъдат обречени на провал. И това не е просто битка за идеологическо влияние, а и битка за конкретни икономически и геополитически ефекти.

В. Кибератаки: война в дигиталното пространство

Черноморският район е един от най-активните кибертеатри в света.

Тези атаки, които са насочени директно към критична инфраструктура, носят дълбоки стратегически последици. Те представляват форма на стратегическа принуда, особено в енергийния сектор. Те не само целят създаване на временни неудобства, но и се опитват систематично да подкопават функцията на държавата, като водят до каскадно икономическо и социално въздействие (Димитров и Караколев, *Seabed Critical Infrastructures 2024*). Като тестова площадка за усъвършенстване на тези тактики, Украйна е особено важна за Черноморския регион.

Подобни действия имат стратегическа цел и последствие. Първо, те създават икономически хаос и социални вълнения. Атаките срещу електропреносните мрежи са предназначени да осакатят основни сектори. Те деморализират цивилното население.

Липсата на отопление, вода, осветление и комуникации през зимните месеци създава социално напрежение и намалява доверието на хората в способността на държавата да предоставя основни услуги. Те имат огромни икономически разходи. Подмяната на компрометираната енергийна инфраструктура изисква инвестиции от други области на управлението, като отбрана и развитие. Те нарушават логистичните вериги и икономическата сигурност. Това парализира транспортните системи. Атаките срещу критични транспортни възли имат за цел да предотвратят износа и вноса. Това лишава държавата от приходи от чуждестранна валута, както и от достъп до стоки от първа необходимост, като оръжия и храни. Логистичните разходи се увеличават. Световните пазари са дестабилизирани. По този начин, доказвайки уязвимостта на основните транзитни коридори, атакуващата държава експлоатира икономиката като оръжие с глобални последици.

Поради редица причини, формата на тази атака на стратегическо ниво е много ефективна. В сравнение с конвенционална военна операция, кибератака или саботаж от малък екип предлага значително въздействие с минимален риск от човешки загуби за атакуващата страна и с пълна възможност за отказ. Второ, разграничението между война и мир е размито. Тези действия се извършват дори в мирно време, създавайки постоянна среда на несигурност и натрупвайки ефекти в продължение на години, без официално да се премине прагът на войната.

Освен това, това представлява възможност за асиметричен отговор. Нация с относително по-нисък конвенционален военен капацитет може да използва високоефективни инструменти, за да отслаби много по-силен противник, като използва по подходящ начин неговите зависимости от сложни технологични системи.

Следователно, саботажът срещу енергийните и транспортните мрежи не е тактическо действие, а стратегически инструмент за дълбоко влияние. Целта му е да превърне икономическата и социална стабилност на опонента в уязвимост. Това е особено валидно в Черноморския регион, където много държави разчитат на остаряла инфраструктура и са силно зависими от транзитните коридори. Успешната отбрана изисква стратегии за укрепване на устойчивостта по всеобхватен начин, като децентрализация на енергийните мрежи, цифровизация под строг контрол и инвестиции във физическата защита на обекти от критична инфраструктура. Това е мярка за способността на една държава да функционира и да оцелява под постоянен хибриден натиск.

Киберпространствените дейности, описани в разделите „шпионаж“ и „саботаж“, бележат радикална промяна в практиката на държавното управление и воденето на война. Те не са просто дигитално продължение на традиционните събирачи на информация, а качествено нова форма на стратегическа конкуренция, която надхвърля традиционните географски и физически бариери. В Черноморския регион това поведение се е превърнало в постоянна, макар и не винаги видима, конфронтация.

Кибератаките предлагат ясно предимство: те могат да нанесат значителни щети, като същевременно запазват правдоподобна възможност за отричане (Dimitrov, Alexandrov and Todorov, *Cyber security analysis of maritime surveillance systems* 2021). Това позволява на държавата да тества защитата на противника, да причинява щети и да дестабилизира, без да обявява война и да понася пълната политическа и икономическа тежест на открития конфликт.

Кибератаките смесват границите на мира с войната. Тези елементи, както и рискът от саботаж и непрекъснато шпиониране, допринасят за състояние на „сива война“, при което няма установена начална или крайна точка за водене на война (Lutzkanova 2021). Това води до сложни определяния на пропорционалния отговор и оспорва преобладаващите правни рамки на международното право.

Технологиите за кибершпионаж и саботаж, макар и сложни, са значително по-достъпни от разработването на усъвършенствани бойни самолети и ракетни системи. Това дава на държавите от втори и трети ранг, както и на недържавните участници, мощен лост за влияние, който може да бъде използван, за да се наклони балансът на силите в полза на по-мощен противник.

Кибершпионажът и саботажът в Черно море са се превърнали в стандартен аспект на съвременното стратегическо съперничество. Те не са допълнителни действия, а неразделна част от настоящия геополитически пейзаж. Ефективната борба с тях изисква повече от мерки за киберзащита. Тя изисква доктрина за устойчивост на отбраната, която включва подобрена киберхигиена на всички нива на държавната администрация и управлението на частния сектор, развитие на националните способности за киберразузнаване и контрразузнаване, ясни протоколи за реагиране и възстановяване от успешни кибератаки за минимизиране на оперативното въздействие и развитие на междусъюзническите и международните норми за отговорност и сдържаност в киберпространството.

В днешния свят способността на една държава да защити своите информационни системи и да поддържа ефективно командване и контрол определя нейния суверенитет и стратегическа независимост.

Тясно свързано, но важно явление, свързано с кибератаките е „хибридизацията“ на стратегиите. Това е умишлен, стратегически подход за подкопаване на традиционните концепции за отговорност и отчетност в международните отношения, умишлено използван, за да създаде стратегическа неяснота и безнаказаност. Подобно на традиционните престъпления, санкционирани от държавата, това се постига чрез оперативно „откъсване“ (правдоподобно отричане), където посредници като „патриотични“ хакери, които официално не принадлежат към държавата, но действат с държавно финансиране или тайна защита, или престъпни организации, се използват систематично. Интеграцията на киберпространството не е просто технически спор, а дълбок политически и стратегически въпрос. Тя поставя фундаментален въпрос, който не е само технически, но и идеологически и стратегически, като е предизвикателство за обществата и отворените и взаимосвързани икономики, които те поддържат.

С. Икономически натиск и използване на енергийни ресурси

Както бе споменато по-рано, енергийната геополитика е важна част от хибридните заплахи. Тук икономическите инструменти се използват за политическа принуда. Русия многократно е използвала прекъсванията на доставките на природен газ като натиск срещу Украйна и други страни в региона, за да повлияе на тяхната вътрешна и външна политика. Търговските ембарга и ограничения не са необичайни. Забраните за внос на стоки (като вино от Молдова и Грузия или селскостопанска продукция от Украйна) се налагат под претекст за санитарни стандарти, но с ясна политическа мотивация.

Д. Инструментализация на миграционните потоци

Системата от квоти на ЕС за разпределяне на мигранти между държавите членки е затънала в политически театър от сътресения и възприемана безсмисленост, които много граждани разглеждат в рамките на миграционната политика на ЕС. Този вътрешен абсурд прави Съюза уязвим за външен натиск. Това не е само въпрос на хуманитарни принципи. Това е въпрос на стратегическа сигурност. Вътрешният абсурд на „Квотния цирк“ кара имиграционната политика на ЕС все по-често да изглежда във формата на поредица от противоречиви, непоследователни и неуспешни мерки. Опитите за въвеждане на задължително разпределение на имиграцията между държавите членки не работят, защото няма политически консенсус. Държави като Унгария и Полша отказват

изцяло, докато приемащи страни като Италия, Гърция и Испания сякаш остават сами. Това поражда политическо разделение между „Изток“ и „Запад“ и между „Север“ и „Юг“, което води до разрушаване на солидарността – крайъгълен камък на Съюза. Формира се образ на некомпетентност и безплодни дебати, които продължават дълго време. Освен това неспособността на ЕС ефективно да защитава външните си граници води до чувство на загуба на суверенитет и липса на контрол у гражданите. Това е противоречие с шенгенския принцип за „свободно движение“.

Целият този вътрешен хаос и провалът на обединението правят ЕС идеална мишена за хибридна атака чрез миграционни потоци. Беларус прави точно това през 2021 г., като насочва имигранти към границите на Полша и Литва. За да се създаде криза, да се използват слабостите (ЕС няма бърз и единен отговор, спорове между държавите членки за това кой е отговорен, а хуманитарна катастрофа на границата ще доведе до медиен натиск и ще отслаби легитимността на ЕС), това е механизмът на атаката. Така се постигат желаните стратегически цели за дестабилизация. Провокират се социални вълнения и политическа фрагментация в рамките на ЕС, пренасочват се ресурси и внимание, но също така се поставя на изпитание единството и устойчивостта на Съюза.

Хибридните атаки са ефективни, тъй като ЕС е „лека мишена“. Сложната му бюрократична организация и необходимостта от консенсус между 27 държави го правят бавен и предвидим. Така противникът използва принципите си срещу него. Поради тази причина „квотите“ представляват липса на стратегия. Опитът за разпределение, а не за справяне с „проблема“, е симптом на дълбока политическа криза. Абсурдността на миграционната политика на ЕС е много повече от вътрешен проблем. Този вид абсурд сега е заплаха за сигурността на националните държави от първи ред, която противниците на Съюза могат и ще използват. Това оставя ЕС отворен за подобни хибридни атаки и докато ЕС не измисли ефективен, единен и прагматичен отговор, той ще остане обект на подобни хибридни атаки, които пренасочват вътрешните му противоречия като оръжие срещу него.

Като цяло, хибридните заплахи се представят силно, защото експлоатират слабостите, а не силните страни. Те се фокусират върху социални, политически и икономически слабости, които често са по-лесни за използване от отбранителните способности. Второ, те дават негативна правдоподобност. Липсата на открита намеса от страна на държавата позволява на агресора да отрече участието си и да избегне участието в директно противопоставяне. Освен това е „евтин“ начин за постигане на

стратегическите цели. Цената на провеждането на кибератака или дезинформационна кампания е не съизмерима с разходите за конвенционална армия.

В Черно море хибридните заплахи не са просто стратегии, а ключов елемент от стратегическата конкуренция. Те генерират постоянна, нискоинтензивна, много разрушителна конфликтна матрица, която подкопава вътрешната стабилност на държавите. Успешният отговор не се състои само в разработването на технически решения (киберзащита, проверка на фактите), но и в институционална устойчивост – противодействие на корупцията, подкрепа на независимите медии и насърчаване на обществената устойчивост срещу манипулации. Това е борба, която се води не само на територията на Украйна, но и колективно в информационната и икономическата сфера на региона.

1.3. Ролята на Турция

За разлика от повечето черноморски страни, чиито позиции са сравнително ясно определени в контекста на руско-западната конфронтация, Република Турция играе ролята на независим и суверенен стратегически играч. Тя не се присъединява автоматично нито към НАТО, нито към Русия, а по-скоро води външна политика, основана на стриктно пресмятане на националните интереси. Този „неутралитет на прагматизма“ ѝ позволява да действа като балансираща сила и дори като незаменим посредник, но също така я прави непредсказуем елемент и за двата лагера.

А. Военно-стратегически баланс и „линията на независимостта на Анкара“

Придобиването от Турция на руски системи за противовъздушна отбрана С-400 е стратегически демарш с дългосрочни последици. Преди всичко това е символ на стратегическа автономност. Това е действие, което изпраща ясен сигнал към Вашингтон и Брюксел, че Анкара не възнамерява да бъде просто „лоялен партньор“ за НАТО и ще защитава правото си да диверсифицира източниците на отбранителни технологии, дори с риск от санкции (съгласно закона СААТSA) и изключване от програмата за изстребители F-35.

Турция показва изрично, че това е приоритетът, който има значение в контекста на прагматизма срещу солидарността. Тя обуславя решението си с необходимостта от бързо и независимо покритие на въздушното си пространство. Действията ѝ показват, че за нея независимостта при вземането на решения е по-важна от солидарността в Алианса, когато двете страни влязат в конфликт.

НАТО е изправен пред стратегическа дилема. От гледна точка на реалната политика, С-400 на територията на членка на НАТО е сериозна заплаха за сигурността

на Алианса, защото системата теоретично би могла да бъде използвана за събиране на разузнавателна информация за възможностите на F-35. Това поставя Запада в деликатна дилема – да накаже ключов стратегически съюзник или да компрометира собствената си сигурност, за да постигне по-широки политически цели.

В. Дипломатическо посредничество

Турция умело използва характеристиката си на „неутрален“ медиатор, за да засили глобалното си положение. Тя има силно предимство поради капацитета си, предоставен от Конвенцията от Монтрьо, да блокира или да допуска военни кораби през Босфора и Дарданелите. Затварянето на проливите за военни кораби през февруари 2022 г., при равни условия, ефективно ограничи руския Черноморски флот, което беше в полза на Украйна.

Постиженията на Турция в посредничеството и като гарант на „Черноморската инициатива за зърно“ са показателен пример за ефективно посредничество. Това от своя страна ѝ дава възможност да се представи като отговорен световен играч, който е загрижен за световната продоволствена сигурност, като същевременно поддържа отворени линии за комуникация между Москва и Киев. И за двете враждуващи страни, и за Запада, това е от първостепенно значение.

С. Сътрудничество и конкуренция с Русия

Турция не е нито твърд приятел, нито отдаден противник на Русия. Връзката им е сложна мрежа от пресичащи се интереси. Но всъщност това е един вид взаимна икономическа зависимост. Турция е ключов пазар за руски газове и енергийни проекти като „Турски поток“ . Тя се нуждае и от руски туристи и от зърно. Тази икономическа обвързаност означава, че пълната конфронтация между страните е скъпа и неприемлива.

Фигура 1 Сравнителна карта на трасетата на „Южен поток“ и „Турски поток“.
Източник: Изображението е генерирано чрез изкуствен интелект (Gemini/Google DeepMind) по параметри, зададени от автора, 2025 г.

Конфликтните зони в Сирия, Либия и Карабах са арени, където Турция и Русия представляват косвени врагове, подкрепяйки противоположните страни. Но те успяват да развият директни канали за комуникация за деескалация, както в Сирия, доказвайки на другите своята компетентност в справянето с конкуренцията, без да допускат пълна ескалация (Hill and Taşpınar 2006).

Интерес представлява и неортодоксалното поведение на Турция в НАТО, което от руска гледна точка е в интерес на Москва, тъй като отслабва вътрешния консенсус и единство на Алианса.

Ролята на Турция в Черно море е това, което е характеризирано за „суверенен прагматизъм“ (Cornell, et al. 2006). Тя използва членството си в НАТО не като идеологическа претенция, а като платформа за сигурност, върху която да разшири своята независимост. Същевременно обаче поддържа сложни и печеливши връзки с Русия – икономически и дипломатически, но без да се отказва от стратегическия си ангажимент. Деликатното ѝ балансиране я оставя като единствената сила в региона, която има силата да се обърне към двата лагера, както като стабилизатор, така и като непредсказуема част от бъдещето на геополитиката на Черно море.

2. Перспективи за стабилност – реалистична гледна точка

2.1. *От сътрудничество до управление на кризи*

Преди десетилетие (Йоцов, Черноморският регион: Сблъсък на идентичности и рискове за стабилността в Европа 2016), анализът правилно идентифицира липсата на трайни общи връзки и интереси като пречка за ефективно регионално сътрудничество. (Cornell, et al. 2006) Събитията от последните десет години не само потвърдиха това заключение, но и го доведоха до логичния му край. На фона на подновената и остра геополитическа конкуренция, обаче, широко разпространената регионална интеграция, която служи като централен елемент, е нереалистична в краткосрочен и средносрочен план. (Aydin 2005) Виждаме, че конфликтът между стратегическите визии на евроатлантическата интеграция и Евразийската икономическа общност е твърде дълбок, а доверието - твърде разрушено, за да се формира обща идентичност или институции.

Следователно, дневният ред на всички засегнати – регионално и глобално – трябва да се измести от невъзможно сътрудничество към прагматично управление на кризи и избягване на катастрофална ескалация (Lutzkanova 2021). Това не е оптималният сценарий, а по-скоро стратегия за смекчаване на риска в една по своята същност нестабилна среда.

2.2. *Възстановяване и поддръжка на комуникационни канали*

Първата и най-основна цел е да се предотвратят инциденти, които биха могли да се развият в неуправляема ескалация.

Това са линиите на военна комуникация и доверие (Lutzkanova 2021). Възстановяването на директните линии за комуникация между НАТО и руските военни, както и между отделните държави (напр. Турция-Русия, САЩ-Русия), е важно. Тези канали са от съществено значение за бързото изясняване на намеренията, предотвратяването на въздушни или морски инциденти и охлаждането на кризи. Липсата им създава плодородна почва за грешки и погрешни тълкувания, които могат да имат катастрофални последици в напрегната ситуация. Една практическа стъпка за възстановяване на доверието може да бъде повторното активиране на Черноморската инициатива (BLACKSEAFOR). За разлика от общите политически интереси за регионална интеграция, действителната полза от BLACKSEAFOR е нейната функция като платформа за функционално, военно-практическо сътрудничество. Във времена на високо стратегическо напрежение, само тези неформални комуникации между военни експерти могат бързо и ефективно да предотвратяват превръщането на инцидента във война. Форумът представлява възможност за неформални срещи между офицери от

съседните държави, за да общуват. В стабилни времена това създава лични взаимоотношения и разбирателство. По време на кризи подобни контакти могат да се превърнат в жизненоважни точки за контакт, които помагат за бързото изясняване на инцидентите, за разлика от формалната дипломатическа бюрокрация.

Членовете могат да обменят най-добри практики относно морската безопасност и процедури за предотвратяване на инциденти в морето и във въздушното пространство. Това не изключва конкуренцията, но я прави по-лесна за управление.

Възстановяването на BLACKSEAFOR би могло да послужи като рамка за практическо сътрудничество в области от общ интерес отвъд пряката геополитическа конкуренция, като например търсене и спасяване, борба с незаконната дейност в морето и координация в случай на бедствия, аварии и катастрофи.

Ключ към възстановяването на доверието е дипломатическият диалог на високо ниво. Независимо от идеологическите различия, поддържането на периодичен диалог на ниво външни министри или по-ниско ниво е не просто от съществено значение, а наложително. Фокусът трябва да е върху конкретни технически въпроси, свързани със сигурността, а не постигане на широк политически консенсус.

2.3. Установяване на „правила“ за ограничаване

Когато липсва доверие, управлението на кризи трябва да има изрични, мълчаливи или дори формални „правила“, предназначени да предотвратят най-лошите сценарии. За да избегнат пряка конфронтация, страните в Черноморския регион трябва да се опитат да установят де факто „червени линии“, които не се пресичат, за да се избегне пряка конфронтация между тях или великите сили. Това може да включва избягване на атаки срещу определени критични инфраструктури извън театъра на военните действия или мълчаливо споразумение за ограничаване на интензивността на кибератаките срещу определени цели.

Черноморският регион трябва да се превърне в зона на прозрачност и предвидимост. Дори минималната прозрачност относно големи военни учения може да помогне за намаляване на напрежението и да предотврати възприемането на заплахата, която не съществува.

Преминаването от парадигмата на „сътрудничеството“ към парадигмата на „управлението на кризи“ е признание на геополитическата реалност. Това е стратегия за „закупуване на време“ и предотвратяване на най-лошото, докато в близко или далечно бъдеще се появят условия за по-конструктивен диалог. Това изисква дисциплина и прагматизъм от всички страни. Необходимо е всички да приемат, че Черноморският

регион ще продължи да бъде разделен и обзет от конфликти, и да посветят ресурсите си на създаване на стабилност чрез сдържаност и устойчивост, а не на интеграция. Това ще гарантира определена минимална стабилност, без която икономическите и рисковете в областта на сигурността се увеличават значително. В тази нова епоха успехът не се измерва в постигането на пробив в мирните преговори, а в липсата на нова, по-широка ескалация.

3. Заключение

Този анализ ясно показва, че от 2014 г. насам геополитическото съперничество в Черноморския регион е придобило нови, по-сложни и разрушителни форми. Конфликтът вече не се ограничава до конвенционалната военна сфера, а се е разпрострял в критичните области на енергийната сигурност и хибридната война. Енергийните коридори са се превърнали в оръжия, а борбата за контрол над Черноморския шелф и неговата инфраструктура е неразделна част от военните цели. Едновременно с това дезинформацията и кибератаките целят да подкопаят социалното сближаване, да ерозират легитимността на институциите и да отслабят подкрепата за евроатлантическия избор в рамките на държавите от региона.

Фигура 2 Украински континентален шелф, Източник: Изображението е генерирано чрез изкуствен интелект (Gemini/Google DeepMind) по параметри, зададени от автора, 2025 г.

В тази сложна среда ролята на Турция като суверенен и прагматичен играч се оказва решаваща. Тя показва, че балансирането между блоковете, основано на национални интереси, може да доведе както до влияние, така и до функционална

стабилност, служейки като мост и посредник при липса на пряка комуникация между основните противници.

В светлината на тези нови реалности, перспективата за широко регионално сътрудничество или за връщане към статуквото е илюзорна. Дълбоко разклатеното доверие и несъвместимите стратегически визии правят всякаква форма на интеграция или сътрудничество невъзможна. Само управлението на кризи остава единствената реалистична краткосрочна и средносрочна цел. Това изисква възстановяване на техническите комуникационни канали (като например BLACKSEAFOR).

Най-значимата прагматична възможност за смекчаване на основното противоречие – разширяването на НАТО – остава моделът на постоянен въоръжен неутралитет с международни гаранции, подобен на австрийския модел. Макар и труден за прилагане в среда на историческо недоверие, този модел предлага теоретичен път за разрешаване на фундаменталната геополитическа дилема: гарантиране на сигурността на Русия чрез спиране на разширяването на Алианса, като същевременно се запазва суверенитетът и потенциалът за развитие на държави като Украйна, Грузия и Молдова.

Следователно, бъдещата стратегия за Черно море трябва да се гради върху яснота, прагматизъм и управление на риска. Това включва открито признаване на епоха на управлявано съперничество, ясно определяне на „червени линии“ срещу хибридни атаки срещу критична инфраструктура и фокусиране върху механизми за стабилизиране на ситуацията, докато узреят условията за по-задълбочено дипломатическо решение – ако такова решение изобщо е възможно. В противен случай регионът ще продължи да бъде източник на нестабилност, където енергийните и информационните войни ще поддържат постоянна „сива зона“ на конфликт.

Използвана литература:

- Aydin, M. 2005. "Regional Cooperation in The Black Sea and The Role of Institutions." *PERCEPTIONS* Autumn: 57-83. Accessed November 07, 2025. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/816610>.
- Cornell, S., A. Jonsson, N. Nilsson, and P. Häggström. 2006. *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*. A Joint Transatlantic Research and Policy Center, NW: Johns Hopkins University-SAIS. Accessed November 07, 2025. https://www.files.ethz.ch/isn/30268/Wider_Black_Sea_Region.pdf.
- Dimitrov, N., and K. Karakolev. 2024. "Seabed Critical Infrastructures." *Information & Security: An International Journal* 55 (2): 133-148. Accessed November 12, 2025. doi:<https://doi.org/10.11610/isij.5566>.
- Dimitrov, N., Ch. Alexandrov, and M. Todorov. 2021. "Cyber security analysis of maritime surveillance systems." *Proceedings of IAMU conference*. Alexandria. 463-471. Accessed November 12, 2025. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85124612584&origin=resultslist&sort=plf-f>.
- Galeotti, M. 2022. *The Weaponisation of Everything*. New Haven and London: YALE UNIVERSITY PRESS. Accessed November 07, 2025. <https://dokumen.pub/qdownload/the-weaponisation-of-everything-a-field-guide-to-the-new-way-of-war-9780300265132.html>.
- Hill, F., and Ö. Taşpınar. 2006. "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?" *Survival* 48 (1): 81-92. Accessed November 07, 2025. <https://www.brookings.edu/articles/turkey-and-russia-axis-of-the-excluded/>.
- Kundnani, H. 2017. "What is the Liberal International Order?" *Policy Essay* (GMF) (17). Accessed November 07, 2025. <https://blogs.clemson.edu/emerituscollege/files/2018/01/What-is-the-Liberal-International-Order.pdf>.
- Lutzkanova, S. 2021. "The Regionalization of European Security and Defense Policy: The Black Sea Case." *Journal Pedagogika* 93 (7): 208-216.
- Mankoff, J. 2024. "The War in Ukraine and Russia's Quest to Reshape the World Order." *Survival* 6 (5): 99–126. doi:<https://doi.org/10.1080/00396338.2024.2403219>.
- Skalamera, M. 2023. "The Geopolitics of Energy after the Invasion of Ukraine." *The Washington Quarterly* (Informa UK Limited) 46 (1): 7-21. Accessed November 07, 2025. doi:DOI: 10.1080/0163660X.2023.2190632.
- Василев, В. "Енергийната сигурност в морския домейн като стратегически фактор в общата политика за сигурност и отбрана на Европейския съюз." *Национална научна програма „Сигурност и отбрана“ – състояние и постигнати резултати*. Варна: ВВМУ "Н.Й. Вапцаров", 2025.
- (Vassilev, V. "Energy Security in the Maritime Domain as a Strategic Factor in the Common Security and Defense Policy of the European Union." National Scientific Program "Security

and Defense” – Status and Achieved Results. Varna: Naval Academy "N.Y. Vaptsarov", 2025.)

—. “Общи европейски интереси при формиране на устойчива среда на енергийна сигурност в региона на Черно море.” *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция*. Велико Търново: НВУ „Васил Левски”, 2021. 1574-1581.

—. (“Common European Interests in Forming a Sustainable Energy Security Environment in the Black Sea Region.” Proceedings of the Annual University Scientific Conference. Veliko Tarnovo: National University “Vasil Levski”, 2021. 1574-1581.)

—. “Системни рискове за енергийната сигурност в региона на Черно море.” *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция*. Велико Търново: НВУ „Васил Левски”, 2021. 1565-1573.

—. (“Systemic Risks for Energy Security in the Black Sea Region.” Proceedings of the Annual University Scientific Conference. Veliko Tarnovo: Vasil Levski National University, 2021. 1565-1573.)

Грънчарова, В., and С. Люцканова. “Отражение на конфликта в кримския регион върху добива на нефт и газ в Черно море.” *Сборник доклади „Актуални проблеми на сигурността”*. Велико Търново: НВУ „В.Левски”, 2019. 103-111.

(Grancharova, V., and S. Lyutskanova. “Impact of the Conflict in the Crimean Region on Oil and Gas Production in the Black Sea.” Collection of Reports “Current Security Issues”. Veliko Tarnovo: National University “V.Levski”, 2019. 103-111.)

Йоцов, И. 2016. “Черноморският регион: Сблъсък на идентичности и рискове за стабилността в Европа.” (e-Journal VFU) (9): 13. Accessed November 02, 2025. <https://journal.vfu.bg/bg/pdfs/BS%20Identity%20for%20publication.pdf>.

(Yotsov, I. “The Black Sea Region: Clash of Identities and Risks to Stability in Europe.” (e-Journal VFU), no. 9 (2016): 13.)